

**КАКВО Е МЯСТОТО НА ЕМПАТИЯТА И ИЗКУСТВОТО В УСЛОВИЯТА НА
ЧЕТВЪРТАТА ИНДУСТРИАЛНА РЕВОЛЮЦИЯ (ПО ПРИМЕРА НА
ПЪРФОРМАНС АРТ „МАНИФЕСТ НА ФАЛШ АРТ“)?**

ВЕРОНИКА ПРЕЖДАРОВА

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

veronika.prezhdarova@uni-plovdiv.bg

АННА ДРЕНСКА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

anikonomova@gmail.com

**WHAT IS THE PLACE OF EMPATHY AND ART IN THE CONTEXT OF THE
FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION (EXAMPLE PERFORMANCE ART "FAKE
ART MANIFESTO")?**

VERONIKA PREZH DAROVA

Plovdiv University "Paisii Hilendarski"

ANNA DRENSKA

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Abstract

The purpose of this article is to provide an interdisciplinary view of the interaction between social science and art, and more precisely between political science and art, focusing on the role of empathy in their relations. A historical overview of the technological development that has led to the current Fourth Industrial Revolution is made, and the breakdown of empathy as a result of this process is outlined.

Keywords: manifesto, empathy, Fourth Industrial Revolution, contemporary art

Въведение

С навлизането на цифровизацията и въвеждането на изкуствения интелект в ежедневието възникват твърде много въпроси и рискове, с които обществото ще трябва да се справя. Какви са последиците – емоционални, ментални и социални, от все по-интензивното използване на дигиталната среда, която е достъпна чрез дигиталните

Етически изследвания (ISSN 2534-8434), бр. 8, кн. 2/2023

устройства, различните приложения, социални мрежи и изкуствен интелект? Вече има проучвания на последствията от всекидневното използване на тази нова среда. Цифровизацията издигна нашата комуникативност и достъпност до информацията на ново, по-високо ниво, но в същото време се регистрират негативни въздействия върху мозъка, като: претоварване на префронталната кора, формиране на дигитална зависимост, намаляване на вниманието, намаляване на капацитета на кратковременната памет, социална отчужденост и др. Наблюдаваме как общуването в ежедневието се измества от консумацията на информация, достъпна чрез дигиталните устройства и социалните мрежи. Въпреки че тези ефекти са търсени в бизнеса, (за поощряване на потреблението, заради икономическата изгода и др.), необходимостта от култура на ползване на средата е крещяща, в частност поради понижаването на познавателните способности и нарушаването на пълноценно общуване (Марси, 2023).

Спокойната, любяща среда както в семейството, така и в социалните групи и в обществото формират уравновесена и сигурна в себе си личност. Ролята на образованието, културата и изкуството в този процес на социализация са незаменими. В този контекст призивът „Изкуството ще спаси ли света“ придобива актуалност. Ученето чрез изкуството е възможно отчасти благодарение на емпатията, която е способност за разбиране и съпреживяване на чувствата и емоциите на другите (Мизов, 2023). Създаването на произведения на изкуството е изживяване, което е важно не само за публиката, но и за твореца. Голяма част от художниците се занимават с изкуство заради самия процес, изживяванията, които го съпътстват, и огромното задоволство от постигнатия резултат – създадената картина. Този процес изисква познания и усъвършенстване в областта на художествените средства (материали и техники), но и голяма интелектуална работа по осмислянето на идеите, които се извеждат визуално като художествен образ в завършено произведение. Когато материалите – материята във вид на бои, вода, пигменти – са овладени и художникът създава колорит, вече има своеобразно издигане над материята, защото колоритът въздейства силно на чувственото възприятие. Големи колористи в българското изобразително изкуство са Владимир Димитров – Майстора, Васил Бараков, Генко Генев и други. Тяхното творчество е изразително и силно въздействащо.

Значение на изкуството за развитие на емпатията

Способността за емоционално съпреживяване е съществена характеристика на емпатията. Освен че е творчески процес, изкуството е особен тип преживяване и съпреживяване; ето защо може да се каже, че то е следствие на съществуването на емпатията, но е и своеобразен инструмент за нейното развитие.

Изкуството съпътства човечеството от древността до днес. Най-ранните свидетелства за човешка дейност са показателни за съществуването на всички видове визуални изкуства. Праисторията изобилства от артефакти, показващи образци на рисунково изкуство, живопис, скулптурата, графични отпечатьци, сграфито (Райнов, 2002). Голяма част от стенописните рисунки на бизони от праисторическата епоха са били замервани с копия и са служели за трениране на ловните умения, а това е пример за познавателната функция на изкуството. То също така стимулира емпатията в процеса на личностна реализация и чрез общностната идентификация (Николов, 2016).

Изкуството е особена форма на обществено съзнание, което представлява духовно усвоена действителност, концентриран човешки опит, изразен чрез художествени и чувствени изразни средства. То търси отговор на въпросите какво е добро и зло, както и отговор на основните философски въпроси, зададени още от натурфилософите, които поставят началото на научното познание в Европа и основите на съвременното общество.

Над тези основни въпроси са разсъждавали в Древна Гърция гражданите на полиса, на симпозиума. Древногръцкият симпозиум е особен вид съпреживяване на изкуството, но е и пример за личностна реализация чрез общностна идентификация. Самото име „симпозиум“ подсказва вече споделеност и съпреживяване. От (συμ-πόσιον) представката „сим“ означава съвместност, подобност, а „потос“ означава чаша. Симпозиумът е пир, трапеза (чаша), която всеки гражданин, имащ амбицията да се издигне в обществото, е длъжен да споделя. На тази трапеза не се обсъждат злободневни теми, а се рецитират стихове, пеят се химни, вдигат се наздрависи с чаши, чиято украса изобразява сцени от митологията, които в този момент са обект на обсъждането. Всички видове изкуства са включени в симпозиума. „Познай себе си“ е девиз, изписан над входа на храма на Аполон в Делфи и европейската цивилизация (чийто зародиш е формиран в Древна Гърция) през всички исторически периоди се опитва да преоткрива това

познание. Като се има предвид, че Аполон е богът покровител на изкуството, императивът посочва отговора.

Познавателен елемент в изобразителното изкуство има и днес, когато чрез произведението зрителите преживяват „нещо“, което художникът влага в картината. Това „нещо“ е същност на произведението, вътрешна основа, съдържание, най-важна негова част (Радева, 2022). Тази същност може да бъде разказ, може да бъде идея, може да бъде чувство. Тази същност се поражда в определена обществена среда, отразявайки я (Николов, 2016).

„Художникът буди с голяма сила в душите на другите ония образи и вълнения, които са се зародили вече в смътен вид у тях, но не са намерили още пълен, завършен израз. Затова всички прочути творби, които са се ползвали с най-голям успех в дадено историческо време, а и у определено човешко общество, са обикновено най-ясен израз на преживелиците, които са общи за тоя колектив; затова те и служат като показалци за равнището на неговия обществен и духовен развой” (Райнов, 2002). В „Изкуството да обичаш“ Ерих Фром разсъждава как да постигнем щастието и показва, че единственият път на човека към щастието е творчеството и изкуството. Според него, ако човекът не се заеме с творческа дейност, неизбежно стига до разрушение (Фром, 2000). От една страна, всичко е в ръцете на отделната личност и в упражняването на нейната свободна воля. От друга страна, както Васил Проданов отбелязва, индивидуалната човешка дейност е от изключително важно значение за личността, но тя се извършва в „определени ценностни координати, зададени от социалната система, в която тя е включена” (Проданов, 1988: 47 – 49). Тъй като технологиите и пандемията дехуманизират социалната среда, като заменят общуването с пряка консумация на съдържание, сме свидетели на рязък спад на емпатията. Затова възниква необходимост от намиране на нови ориентири и нова култура при използването на дигиталната среда, за да се овладеят рисковете. Д-р Сара Конрат – социален психолог, доцент по филантропични изследвания от Университет „Пърдю“ и специалист по емпатия доказва, че има път за развитие на емпатията и той е чрез занимания с изкуства.

Манифестът, индустриалните революции и емпатията

В исторически план сме свидетели на множество обединения между интелектуалци, които, изразявайки съвместно обществената си позиция, формират

различни направления в политиката и изкуството. Емпатията е един от лостовете за обединяването на хората за постигане на определени хуманни цели (Мизов, 2023). Основният документ, чрез който група от единомишленици изразяват своите социални позиции, е манифестът.

В съвременния тълковен речник на българския език думата „манифест“ означава:

1. „Тържествено писмено обръщение на върховната власт към населението“.

2. „Писмено възвание с програмен характер” (Буров и др., 1999 –2000: 434), което най-често се среща при интелектуалните движения и политическите партии.

В речника на чуждите думи се разглежда и произходът на думата, който идва от латинската дума *manifestus*, означаваща „явен” (Филипова-Байрова и др., 1993: 507).

Манифестът е една от важните изразни форми на демокрацията, която позволява публичното афиширане на принципа на плурализма на мненията. Чрез публичната демонстрация на позициите си в манифеста като документ гражданите, които поддържат определени позиции, имат възможност да се обединят около тях и по този начин колективно да ги постигат. Това е и начинът те заедно да отстояват своите права и свободи.

Първата индустриална революция и внедряването на технологиите ѝ в капиталистическото производство води до насилие чрез експлоатация на класата на капиталистите над тази на пролетариата, а това обуславя пораждането и развитието на огромни неравенства и социални несправедливости в Англия. Наблюдавайки и съпреживявайки тези процеси, К. Маркс и Ф. Енгелс създават „Манифест на комунистическата партия“. Той обединява идеологически всички трудещи се (експлоатирани от капиталистите) хора по целия свят (Маркс, Енгелс, 2013). Така те декларират, че чрез този манифест работническата класа трябва да се обединява против управляващата ги буржоазна класа, ако иска да спечели класовата борба и да промени живота на хората и обществото към едни прогресивни и хуманни негови измерения.

Манифестът на комунистическата партия остава най-значим документ в историята, защото впоследствие в обществено-политическата практика успява да обедини много хора по света, които заедно да отстояват социалните си права на т.нар. слой от обществото – пролетарии. Затова можем да твърдим, че чрез този документ емпатията като социално-психологически феномен бива най-силно възплътена в него и

чрез него. Не случайно днес има немалко автори, изследващи природата, особеностите и функционалността на емпатията, които виждат и анализират нейните солидни присъствия и влияния в обществено-политическата практика, осъществена съобразно принципите на марксизма.

След този манифест се открояват и други манифести на политически партии, обществени движения, които се обединяват около практическото решаване на определени социални проблеми като екологично замърсяване, глад, полово неравенство и други, но никой от тези манифести не успява да обедини толкова много хора около идеите си. Това е така, защото проблемите, които се формулират в тях, засягат отделни малки групи от хора, докато проблемът с експлоатацията засяга цялото общество. Поради тази причина Манифестът на комунистическата партия се използва като основа за създаване на силна социална държава в Съветския съюз.

През Втората индустриална революция в Източна и Западна Европа се засилване ролята на държавата, която централизира властта си, контролирайки всички обществени аспекти в йерархичната си рамка. Тя се превръща в социална държава в рамките, на която се наблюдават обединения на синдикати, които заедно отстояват своите права на трудещите се граждани. През този етап суверенитетът на държавата е силен, както и емпатията между хората, които се обединяват, за да отстояват социалните си права и свободи.

По време на Третата индустриална революция обаче се наблюдава обратната тенденция – отслабва силната роля на държавата, която вече става зависима от транснационалните корпорации, правителствени и външни неправителствени организации, които спомагат за развитието на неолиберализма в националните държави по целия свят. Това способства за ограничаване и редуция на суверенитета на държавите, което пък от своя страна води до спад на интереса към обществените обединения, защото те вече не са ефективни и ролята на манифеста губи своя предходен смисъл (Проданов, 1999). С помощта на новите информационни технологии нациите започват да се фрагментират, което води и до спад на емпатията (Мизов, 2023).

В неолибералните условия, в които обществото продължава своето развитие, основни ценности стават егоизмът и консуматорството на индивида *Homo economicus* – а те се разпространяват чрез популярната култура. Неолибералната култура прави

индивида егоист, за да може да оцелее, което е и най-големият удар върху алтруизма на гражданите в обществото. Вследствие от всичко това се поражда и се развиват огромни социални неравенства, а това от своя страна води и до поредни кризи на капитализма като система.

За да се излезе от кризата, в производството започват да се внедряват технологиите на Четвърта индустриална революция. Тя сама по себе си води към формиране на дигитален суверенитет. Формират се дигиталните и хибридните общности. За разлика от предходните индустриални революции, в които общностите имат по-скоро локален и реален характер, в настояще време те имат виртуален характер и могат да обедини различни хора по света (Преждарова, 2023). Това дава възможност на манифестите да се разпространят по-бързо, отколкото обикновено, както и с по-голяма ефективност, сред повече хора по света. Затова се появяват и различни социални групи, като екологични организации, ЛГБТИ и други, които от една страна разединяват обществото, но от друга – обединяват хората по културен, а не по икономическия признак, на базата на споделени ценности и съпричастност. За да може съвременният човек, в условия на пълна автоматизация, която се очаква да се реализира през Петата индустриална революция, да се съхрани, той се нуждае от обединяване на хората в общи каузи под формата на манифести в изкуството и политиката, както и в други обществени обединения.

Ролята на манифестите в политиката е да обединят възможно най-голямо количество хора, като основната им цел е да решават практически техните разнородни и многобройни социални проблеми. В условията на дигитализация манифестите имат по-голяма възможност да бъдат разпространявани сред много повече хора, отколкото в предходните условия на по-ниско информационно-комуникативно развитие. Като значим документ манифестът съществува и в съвременното изкуство. За разлика от манифестите в политиката, тези в изкуството имат за цел да обединят по-тесен кръг от интелектуалци, които заедно да отстояват своите идеи и виждания в сферата на философията, изкуството и други духовни сфери, откроявайки се от масата. По-късно тази лява насоченост на интелектуалците се използва от неоконсерватизма (Кънчев, 1993).

Манифести в изкуството

Най-известните манифести в съвременното изкуство са: Манифест на символизма, Манифест на реализма, Манифест на кубизма, Манифест на Дада; Манифест на сюрреализма; Манифест на футуризма и други.

При появата си тези манифести имат за цел да обединят както творците, така и техните почитатели, зрители, слушатели и читатели около важни социални проблеми, а самото изкуство се заражда в следствие на съпреживяване (емпатия). Например Манифест на Дада е написан през 1918 г. в знак на протест срещу Първата световна война и множеството жертви на войната. Представителите на това направление се обявяват публично срещу всички порядки и норми в обществото. Тяхната важна социална роля е в съпротивата срещу войната. Бунтът на дадаистите обаче не се увенчава с успех. Представителите на Дада се разпръскват в различни други направления на съвременното изкуство – сюрреализъм, футуризм, експресионизъм, кубизъм (Стойков, 1974: 78 – 79).

Модерното и съвременното изкуство сами по себе си имат политизиран (революционен) характер чрез формите, които използват, както и заради критичния им характер (Дворянов, 2023: 199). Например сюрреализмът, който също притежава манифест и е написан от Андре Бретон, има революционен, и то анархистичен характер. Той обединява интелектуалци, опониращи на порядките на буржоазията и действащи против зримото, опирайки се на ученията на Фройд, с основна цел да освободят съзнанието и духа на твореца от ограниченията на реалността, и най-вече от зависимостта на буржоазната класа (Андреев, 1972: 55).

Ролята на манифестите в изкуството затихва при неолиберализма. Ценностите на индивидуализма са характерни и за сферата на изкуството. Но дигитализацията и последващата след нея автоматизация на Четвъртата индустриална революция водят до изместване на голяма част от професиите, при което ролята на човека като творец и на интелектуалеца се обезценява заради навлизането на изкуствения интелект. Единственият начин да се противостои на корпоративния сектор, при който печалбата е заменила чувството на емпатия и за да се минимизират разходите, без значение кой е творецът на произведението – човекът или изкуственият интелект, е необходимо да се възкреси обединяващата ролята на манифеста. Интелектуалците трябва заедно да

отстояват ролята на човека в условията на дигитализация, предизвикана от технологиите на Четвъртата индустриална революция. Това означава, че изкуството става не само много значима сфера, но и извънредно важен инструмент, с помощта на който може/трябва да се върне, а и да се съхрани емпатията на съвременния индивид, живеещ в условия на дигитализация.

Наблюдавайки тази тенденция по замяна на творческия труд на човека от изкуствения интелект, авторите на статията се обединяват и създават пърформанс арт, който представя артистично документ „Манифест на фалш арт“. Главната цел на Манифеста е да съхрани ролята на твореца, да му помага да откроява себе си, изкуството си и емпатията в условията на все по-бързо навлизащия във всички сфери изкуствен интелект, който е една от ключовите технологии на Четвъртата индустриална революция.

Пърформанс арт „Манифест на фалш арт“

За първи път пърформанс артът „Манифест на фалш арт“ се провежда у нас и се подписва в Софийски арсенал – Музей за съвременно изкуство, на 8 април 2023 г. Той е част от програмата на фестивал за пърформанс арт „Телесно-образно“, организирана от Сдружение „Изкуство в действие“ с главен организатор и куратор проф. Орлин Дворянов, по случай тридесет и три годишнината на Сдружението. До момента пърформансът се е провел в рамките на четири фестивала на изкуствата в град София и град Пазарджик и в рамките на XIX Национална конференция по етика „Емпатия и насилие в съвременното общество“ в зала „Проф. Марин Дринов“ на Българската академия на науките. Наблюдава се нарастване на интереса към него и в други градове в България.

Документът е със свободен достъп в дигиталното пространство на български и английски език (Манифест на фалш арт, 2023). Основната му цел е колкото се може повече хора по света да се запознаят с неговото съдържание, да го приемат и да започнат действия по създаване на интелектуално движение, свързано с открояване на социалната идея за запазване на твореца и зрителя и способността им за емпатия в условията на Четвъртата индустриална революция.

Контент-анализ на документ „Манифест на фалш арт“

Пълното наименование на интелектуалното движение, което създаваме, е „фалшиво изкуство“, което за краткост наричаме „фалш арт“. За негов синоним и по-скоро метафора избираме наименованието „грим арт“, защото гримът има за цел да прикрива несъвършенствата. Считаме, че подобна е и целта на изкуствения интелект, който се интегрира в живота на хората, за да прикрие несъвършенствата на човека и така да създаде един свръх-разум, чрез който да се изпълняват задачи, неизпълними за човека. Това е отразено в първа точка на Манифеста, която гласи:

1. „Синоним на фалш арт е грим арт. Грим арт течението на английски е: *Make up art*, и фалш арт е: *Fake art*. На руски е: *Макияж арт* и *фалш арт*, на немски: *Make-up-Kunst* и *Gefälschte Kunst*, на френски: *Faux art* и *L'art du maquillage*, на испански: *Arte de maquillaje* и *Arte falso*, на италиански: *Arte del trucco* и *Arte falsa*, на китайски: *化妆艺术* и *假藝術*, на турски: *Maquaj sanatı* и *Sahte sanat*“ (Манифест на фалш арт, 2023).

2. „Грим арт копира, отразява (гримира-кодира) не само външни форми, а и вътрешни – чувства и емоции, породени от външните гримирани форми на природа, общество, държава, държавни организации и транснационални корпорации“ (Манифест на фалш арт, 2023).

Във втора точка се отразява ролята на твореца като участник във фейк арт и в колектива от участниците на фейк арт. Във фейк арт направлението интелектуалецът не е сам, а твори в колектив, който се събира вследствие на чувството си на съпричастност към важен социален проблем. Документът отразява факта, че създателят на произведение участва не само като наблюдател на външни форми и организации, които възприема рационално, а и като сътворец чрез усещанията си за съпричастност, които са повлияни от подсъзнателни архетипи на отразените външни форми, имащи субективен характер за всеки отделен индивид и зависещи от неговите психологически и индивидуални преживявания. Фалш арт е колективно изкуство и като такава опитността на участниците му в социума е изключително важна за поддържане на способността им за емпатия, която пък от своя страна спомага за устойчивото му развитие във времето.

3. „Фалш арт течението гримира-кодира съвременните тенденции на епохата, в която живеем. Това не е епохата на Постмодернизма, а нова епоха с нови кодове,

ценности, култура и обществен пост-де-вирто-конструкт. Наричан е Протеизъм, Метамодерн, Супермодерн, Пост-постмодерн“ (Манифест на фалш арт, 2023).

Трета точка отразява насочеността на Манифеста към новото културно направление на пост-постмодернизма (Toth, 2010), в което се отразяват специфичните културни особености на всяка държава, обединени с универсалността на темата за изкуствения интелект по целия свят.

4. „Грим арт е кодирането-гримирането на нова епоха, която естетически (от декаданса) е отразявала, а сега кодира илюзиите и фалша за свобода на гримирането. Във възход е нов метод на гримиране-кодиране на реалността чрез възхода на една нова информационна демокрация, изтъкана от деформиращи се непрекъснато символи и кодове със самогримиращи-самокодиращи се семантични значения. Тъй като се самогримират-самокодират – изчезва ролята на гримьора-програмиста (автора), която ще бъде заменена от изкуствен интелект (наричан „авторобот“), властващ над всички цветове гримови палитри (гримове-кодове)“.

Четвърта точка е вид критика на демокрацията, в качеството ѝ на манипулация на свободата във всички сфери, дори и в изкуството. Важно е тази манипулация да не се допусне и чрез новите технологии, и новата „информационна демокрация“ (Манифест на фалш арт, 2023) да осигури истинска свобода на изразяване на творците и обикновените граждани. Също така изкуството, което се създава от изкуствения интелект – „авторобот“ (Манифест на фалш арт, 2023), да бъде прозрачно и лишено от манипулации.

Пета точка: 5. „След като се самогримират-самокодират, формите и значенията се отразяват в огледалото, което мигновено ги размножава. Така се създават хиляди копия на самогримираните-самокодирани форми на реалността във виртуалността, мита, манипулацията.

След като бъдат наблюдавани, огледалните форми се превръщат в огледално съзнание и подсъзнание, които в същия момент започват да се самогримират-самокодират и размножават. Така се възпроизвеждат безбройно много отражения на грима-кода в своите действия, които пораждат след себе си още много отражения, копия и самогримирани-самокодирани съзнания и подсъзнания“ (Манифест на фалш арт, 2023).

Тази точка отразява възможността на данните, възпроизвеждани от човека, да обучават изкуствения интелект, който ги репродуцира в още хиляди вариации и постоянно претворява себе си и възможностите си. Метафората за „огледалото“ (Манифест на фалш арт, 2023) и отразителната му способност е възможността на изкуствения интелект да се самообучава чрез невронните мрежи. При това „цената е заменена не от ценността, която отдавна е изчезнала, а от отразителната способност на самогримиране-самокодиране (мимезис)“ (Манифест на фалш арт, 2023).

Шеста точка отразява четвъртия фактор на производство след капитала, труда и земята, какъвто, с развитието на дигитализацията, стават големите данни. В резултат на това цената променя своя характер, защото начините, по които се генерира печалба, се променят; за разлика от предходните три фактора на производство, които имат друг характер, ценообразуването на данните се случва вследствие на способността им да се възпроизвеждат и да обучават изкуствения интелект. Но и се добавя като специална ценност способността да се съпреживява, защото изкуственият интелект не умее да съпреживява – за разлика от човека.

„Зрителят и автороботът са две противоположни огледала, които създават безкрайна перспектива от самогримиращи-самокодиращи се значения от митове“ (Манифест на фалш арт, 2023). Ето защо седма точка показва, че и зрителят също е застрашен от заместване, което може да има неконтролирани последствия. След навлизането на квантовите изчисления и развитието на технологиите на Четвъртата индустриална революция се приема, че до 2035 г. технологиите ще достигнат до точка на сингулярност, в която те сами ще се програмират без човешка намеса, както и ще се обучават самостоятелно (Николов, Преждарова, 2023: 145).

„Не е важно произведение без грим-код и човек. Не е важно произведение, което е гримирано от друг обект или субект. Важно е то да бъде самогримирано-самокодирано чрез авторобот в комбинация с човек. Това е единственият начин да се видят отразителните форми при наблюдението на зрителя, както и безкрайните деформации, изменения, манипулации, фалшификации, симулации и виртуализации“ (Манифест на фалш арт, 2023).

Важно е да се отбележи, че Манифестът не отрича изкуството, създадено от изкуствения интелект, нито факта, че изкуственият интелект може да замени

възможностите на човека. Обратното – изкуственият интелект се счита за помощник на твореца, който може да върши вместо него рутинните дейности, като по този начин човекът може да се отдаде на творчество. Така чрез утвърждаването на Манифеста се търсят колективно решения за симбиозата между творец и изкуствен интелект.

„Когато зрителят стане робот, то и значението променя своя характер” (Манифест на фалш арт, 2023). Възможността за заместване на зрителя с робот ще доведе до взаимно самообучение на двата изкуствени интелекта на твореца и наблюдателя, които ще комуникират помежду си и ще се самообучават взаимно.

„Фейк арт направлението има в себе си всички връзки между теченията в изкуството“ (Манифест на фалш арт, 2023). Изкуственият интелект сам по себе си има холистична (цялостна) същност, която обхваща всички сфери в човешкия живот и природата около него. Той обединява в себе си множество данни и информация, които се превръщат в знание и познание. Единствено изкуственият интелект може да обедини цялото знание за света, но това познание трябва да се използва хуманно, за благо на обществото и човешкия вид. Внедряването на квантовия компютър ще даде възможност на изкуствения интелект да отрази буквално действителността (Бодрияр, 2019). При тази ситуация фейк арт няма да бъде само и единствено симулация, а и оригинал едновременно, защото той събира фрагментираните елементи от постмодернизма и ги превръща в друга културна епоха – Метамодернизъм, Супермодернизъм, Трансмодернизъм и други възможни интерпретации.

„Фейк арт е комплексно (интердисциплинарно) изкуство, изградено само от връзки (Манифест на фалш арт, 2023). Връзките в това направление трябва да бъдат човек-изкуствен интелект. Тази връзка трябва да е многопосочна и безкрайна, за да може да се генерира фалш арт изкуството. Квантовите принципи увеличават скоростта на обучителните способности на изкуствения интелект (Николов, Преждарова, 2023), а той е изграден и функционира чрез принципа на невронните мрежи (Ли, 2019). При внедряване на изкуствения интелект важни стават не отделните фрагменти (елементи), а връзките между тях (Николов, Преждарова, 2023).

„Критиката на произведенията не се приема като критика, а като догритимиране-докодирание, защото самият грим-фейк арт е критика. Процесът на гримиране-кодирание може да бъде безкраен“ (Манифест на фалш арт, 2023). Затова всяка критика на

произведение на фалш арт се превръща в ново произведение, което само по себе си също търпи критики.

„Разрушението или внасянето на допълнителни елементи към грим-фейк арт е също докодиране, което възпроизвежда арт интервенция, която е неотменна част от действието при досъздаване на произведението пърформанс, хепънинг, арт инсталациите“ (Манифест на фалш арт, 2023). В тази точка критиката се сравнява с арт интервенцията, която представлява определено взаимодействие на твореца с вече съществуваща творба, и това взаимодействие поражда нова творба. Чрез критиката всяко произведение има възможността да бъде свободно доразвивано от всеки желаещ творец. Във фалш арта всеки творец колективно може да допринесе за досътворяването му, като авторските права се съхраняват за всяка предходна форма на произведението. Както принципът на манифеста е колективен, то и изкуството, което отразява той, е колективно изкуство, за да може ролята на човека да се съхрани сред все по-бързо навлизащия изкуствен интелект.

„Главната цел на този Манифест е от една страна да утвърди и популяризира направлението фалш арт, а от друга страна е да защити ролята и мястото както на художника, така и на зрителя, които да бъдат водещи при изграждане и възприемане на произведението. Но моралът трябва да бъде в основата на фалш арта. Чрез моралната съставляваща в произведението могат да се запазят ролята на твореца и зрителя, а не техните роли да бъдат роботизирани и заменени от изкуствения интелект. Моралът е да се съхрани духовната роля на човека“ (Манифест на фалш арт, 2023).

Чрез тази точка се отразява главната цел на Манифеста. Важно е освен идеята за съхраняване ролята на човека, неговата свобода и независимост, също и вредни идеологии да не бъдат използвани, за да не се опорочи идеята за Манифеста и той да започне да служи на определени групи от хора за постигане на лични интереси. Манифестът е насочен към съхраняване на чувствата и емоциите на всички творци и зрители.

„Манифестът е предназначен основно за творци, зрители на творби на фалш арт, както и за всички, които се чувстват застрашени от изкуствения интелект. Да приемат Манифеста тези, които не искат интелектуалната им роля да бъде заменена от изкуствения интелект. Утвърждаването на фалш арт като направление в изкуството ще

допринесе за съхраняване на социалната роля на човека вследствие интегрирането на изкуствения интелект в духовната сфера (изкуство и наука)“ (Манифест на фалш арт, 2023).

В петнадесета точка се уточнява към кого е насочен Манифестът – творци, зрители и всички останали граждани по света, които се чувстват застрашени от навлизането на изкуствения интелект на работните им места и местата, на които прекарват свободното си време. Целта на манифеста не е да обедини граждани, които се страхуват от иновациите, а точно обратното. Целта е да се обединят креативни и активни граждани, които заедно чрез интелектуалния продукт, който създават, да открояват ролята на човека пред тази на изкуствения интелект. Така заедно творците ще експериментират и ще откриват нови форми в направлението „изкуство, наука и технология“ (Ivanova, 2017).

Интересът към пърформанса „Манифест на фалш арт“ нараства все повече. Той постоянно се трансформира и развива в нови форми на съвременното изкуство – под формата на хепънинг арт и акционизъм в градска среда. Предстои той да бъде проведен в още големи български градове. Възможно е участието и в международни фестивали извън България, за да могат още повече хора да се запознаят с него и да го приемат. Планира се и разпространението му в дигиталното пространство под формата на петиция, която да достигне до вниманието на органите на държавната власт. По този начин всички интелектуалци колективно ще могат да работят за създаване на държавна културна политика, чиято основна цел е съхраняване ролята на твореца и емпатията му при навлизането на изкуствения интелект в креативните сфери.

Заклучение

Дигиталната среда вече е норма в социалния живот. Интердисциплинарните проучвания ясно очертават негативните следствия върху емпатията и свързаните с нея познавателни способности на личността, но дават и предписания за избягването на рисковете на дигитализацията.

Негативите са: 1) претоварване на префронталната кора, което води до проблеми с паметта, способностите за организиране и планиране; 2) създаване на зависимост, равнозначна на зависимостта от синтетични наркотици, поради генерирането на

незабавна награда за мозъка, в неограничено количество, като резултат се наблюдава снижаване на познавателните способности за запомняне и разбиране на информацията; 3) пиковите в енцефалограмата на мозъка показват проблеми с управлението на вниманието, концентрацията, оценката на релевантната информация; 4) създаване на среда, която измества общуването и води до понижено ниво на емпатия (Марси, 2023).

Дигитализирането на социалната среда е неизбежен процес, който не може да се спре, но може да се промени отношението на хората към начините на взаимодействие с тази среда, като на първо място се формират нови навици при използването ѝ. Друг важен подход е формирането на навици за критично (творческо) мислене и структуриране на релевантно знание (Халперн, 2000).

Регулярните занимания с изкуство са от голямо значение за постигането на тези цели. От друга страна, заниманията с изкуствата са път за развитие на емпатията. Изкуството изяснява и идентифицира собствените ни чувства, въздейства върху фрустрацията и гнева, които, веднъж възникнали, неизбежно водят до насилие или автоагресия. Изкуството подпомага способността за изразяване на чувства, опосредства емоциите чрез интелекта, предотвратява чувството за тревожност и възможността за възникване на агресия (Андреева, 2011).

Някои от формите на колективност в изкуството и политиката се описват в официални документи – манифести. В тях се очертават регламентите и правилата, които трябва да се спазват, за да може да се съхрани общността. През различните технологични революции се наблюдават подеми и спадове на колективизма, както в изкуството, така и в политиката. Това води до формиране на цикличност, като в условията на Четвъртата индустриална революция най-основна задача е съхраняването на суверенитета на личността.

Навлизането на Четвъртата индустриална революция обуславя формирането на нов тип хуманизъм, наричан още трансхуманизъм. В него основна роля има взаимодействието между човека и новите технологии. Затова трябва да се създадат такива механизми, при които новите технологии да служат за благо на човека, а не да се превърнат в самоцел. Развитието и внедряването на изкуството и още по-конкретно на направлението фалш арт в него, в условия на дигитализация, ще бъдат от

изключителна важност, за да се развива емпатията на човека, която ще става основна ценност в условията на Пета индустриална революция.

Съвременното изкуство, ангажирано с актуалните проблеми на съвременността, трябва да служи като барометър за социалните настроения, както и трябва да бъде използвано, за да обединява хората около социално-значими проблеми на обществото, в което живеем.

ЛИТЕРАТУРА

Андреева, И. (2011). *Емоционалният интелект как феномен на съвременната психология*. Новополоцк, ПГУ.

Андреев, Л. (1972). *Сюрреализм*. Москва. Издателство „Высшая школа“.

Бодрияр, Ж. (2019). *Симулация и симулакрум*. С., Тогедър Академи.

Бояджиева, Н. (2021). *Емпатия и личностен профил на специалиста в помагащите професии*. Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“. ФНОИ. Книга педагогически науки, том 113. Достъпно на: <https://fnoi.uni-sofia.bg/wp-content/uploads/2021/11/3.-%D0%9D%D0%95%D0%9B%D0%98-%D0%91%D0%9E%D0%AF%D0%94%D0%96%D0%98%D0%95%D0%92%D0%90.pdf>

Буров С., В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова, (1999 – 2000). *Съвременен тълковен речник на българския език с приложения*. Трето издание. Велико Търново. GABEROFF.

Вансолова, В. В., Ю. Д. Колпикского, (1988). *Модернизъм. Анализ и критика на основните направления*. Москва. Искусство.

Гипенрейтер, Ю. Б. (1988). *Введение в обща психология*. Москва. Изд-во МГУ.

Дворянов, О. (2023). *Художествени инсталации*. С., Алос.

Дробышевский, С. (2017). *Достигащото звено*. Книга 2. Люди. Москва. Corpus.

Клаус, Г. (1989). *Речник по психология*. Превод от 4-то немско издание. С., Наука и изкуство.

Кънчев, Р. (1993). *Интелектуалците и властта*. С., Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец“, УИ „Св. Климент Охридски“.

Ли, К. (2019). *Сверхдержавы искусственного интеллекта. Китай, Кремниевая долина и новый мировой порядок*. Москва. Манн, Иванов и Фербер.

Маркс, К., Енгелс, Ф. (2013). *Манифест на комунистическата партия*. С., УИ „Св. Климент Охридски”.

Манифест на фалш арт. (2023). Достъпно на:

<https://fakeartmanifesto.wordpress.com/2023/07/14/%d0%bc%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%84%d0%b5%d1%81%d1%82-%d0%bd%d0%b0-%d1%84%d0%b0%d0%bb%d1%88-%d0%b0%d1%80%d1%82/>

Марков, К., Д. Чулова-Маркова. (2011). *История на изкуството*. Част 1. С., Авангард Прима.

Марси, К. (2023). *Перепрошивка: Как защитит свой мозг в цифровую эпоху*. Пер. с англ. В. Ионова. Москва. Альпина нон-фикшн.

Мизов, М. (2023). *Емпатия и политика*. С., Авангард Прима.

Минчев, Б. (2014). *Обща и възрастова психология*. С., Веда Словена.

Михайлов, И. Ф. (2015). *Человек, сознание, сети*. Москва. ИФРАН.

Николов, Н. (1999). *Общностна идентичност и социална онтология*. – В: *Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет. Книга – Психология*. Достъпно на:

https://www.academia.edu/3773157/%D0%9E%D0%B1%D1%89%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B0_%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82_%D0%B8_%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F_%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%8F

Николов, Н. (2016). *Принципи на социалната еволюция*. – В: *Творческите предизвикателства на критическата психология*. Л. Георгиев (Ред.). С., Издателство на СУ „Св. Климент Охридски, под печат. Достъпно на:

https://www.academia.edu/31923729/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%8F?email_work_card=view-paper

Николов, Н., В. Преждарова. (2023). Квантовата социална теория като методология за изследване на дигиталните обществени процеси. – В: *Политически хоризонти*. бр. 4. 128 – 151.

Петкова, Ц. (2016). *Езиковата емпатия в политическия дискурс (Към проявите на синтактично равнище)*. Велико Търново. УИ „Св. св. Кирил и Методий“. 170 – 180.
Достъпно на:

https://www.academia.edu/43126922/%D0%95%D0%97%D0%98%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%A2%D0%90_%D0%95%D0%9C%D0%9F%D0%90%D0%A2%D0%98%D0%AF_%D0%92_%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%95%D0%A1%D0%9A%D0%98%D0%AF_%D0%94%D0%98%D0%A1%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1_%D0%9A%D0%AA%D0%9C_%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%AF%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%95_%D0%9D%D0%90_%D0%A1%D0%98%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E_%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%A9%D0%95_

Преждарова, В. (2023). *Еволюция на суверенитета в условия на Четвъртата индустриална революция*. С., Авангард Прима.

Проданов, В. (1988). *Биоетика*. С., Наука и изкуство.

Проданов, В. (1999). *Глобалните промени и съдбата на България*. С., Христо Ботев.

Радева, В. (2022). *Български тълковен речник*. С., Изток – Запад.

Райнов, Н. (2002). *Що е изкуство? Произход на изкуството. История на пластичните изкуства. Вечното в изкуството*. Съст., предг. и ред. Албена Вачева. С., LiterNet.

Достъпно на: <https://litenet.bg/publish4/nrainov/shto.htm>

Райчев, Р., И. Райчев, (2009). *Неврология*. С., Иврай.

Стойков, А., (1974). *После заката абстракционизма*. Москва. Изкуство и борба идеологии.

Тодорова В., Томова, И., Нешев, К. (1998). *Антология по етика*. С., Наука и изкуство.

Ушкин, С. Г. (2015). *Визуална социология: интеракционистки, семиотически и постструктуралистски подходи* – В: *Философия. Социология. Политология* Вестн. Том. гос. ун-та., №1(29). 203 – 213.

Филипова-Байрова М., Машалова-Начева Е., Костов К. (1993). *Речник на чуждите думи в българския език. Второ фототипно издание*. С., Българска академия на науките.

Фром, Е. (2000). *Изкуството да обичаш*. С., Кибеа.

Халперн, Д. (2000). *Психология критического мышления*. 4-е международное издание Санкт Петербург, Москва, Харьков, Минск. Издательство „Питер”.

Curry, St. (2021). *Art and empathy: Four thought leaders explain the connection*. Minnesota, Minneapolis Institute of Art. Достъпно на: <https://new.artsmia.org/stories/art-and-empathy-four-thought-leaders-explain-the-connection>

Ivanova, C. (2017). *Neuroaesthetics of emotion and contemporary art forms*. PhD Thesis in Art Psychology. Достъпно на: https://www.academia.edu/37223135/PhD_Thesis_NEUROAESTHETICS_OF_EMOTION_AND_CONTEMPORARY_ART_FORM_overview_.pdf?fbclid=IwAR2z7nOh_v_pe00wECCLTRgXjvXcHdKH5yBVg-5io4Y1kijvcQ9Q-TcHrrQ

Toth, J. (2010). *The Passing of Postmodernism. A Spectroanalysis of the Contemporary*. Albany: State University of New York Press.

Willems, B. (2011). *To Paint is to Love, Again: Henry Miller and Jean-Luc Nancy*. – In: *The First Ten Years of English Studies in Split*, eds. Sanja Čurković Kalebić and Brian Willems. Split: University of Split. Достъпно на: https://www.academia.edu/24052332/_To_Paint_is_to_Love_Again_Henry_Miller_and_Jean_Luc_Nancy_From_The_First_Ten_Years_of_English_Studies_in_Split_University_of_Split_2011_Draft_available_to_download